

Mesnevî’de Erken Dönem Hıristiyanlık ve Pavlus*

İsmail TAŞPINAR**

Özet

Mevlânâ, Mesnevî adlı eserinde kendi görüşlerini ifade ederken çeşitli dinlerden özellikle de Hıristiyanlık’tan örnekler vererek bahsetmektedir. Bunlardan biri de, Hıristiyanlığın erken dönemi ve Pavlus ile ilgili anlattığı Yahudi padişah ve veziri kıssasıdır. Mevlânâ’nın kıssa çerçevesinde erken dönem Hıristiyanlık ile ilgili verdiği bilgilerin, aslında kendi döneminde Müslümanların Hıristiyanlığa dair reddiyeler, kısas-ı enbiya ve tefsir kitaplarında verdikleri bilgilerle örtüştüğü görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Tasavvuf, Mesnevî, Hıristiyanlık, Pavlus.

Early Christianity and Paul in the Mathnawi

Abstract

Mawlânâ uses examples from the religions and especially from the Christianity when he explains his point of view. One of them is about the early Christianity and Paul. He give as an exemple the story of the Jewish king and his vizier. What Mawlânâ transmits as a story has in fact a connection with the Muslim sources as polemics, kısas anbiyâ and tafsîr written in his time according to Chritianity.

Key words: Islam, Sufism, Mathnawi, Christianity, Paul.

Giriş

Erken dönem Hıristiyanlık, Dinler Tarihi ve Hıristiyanlık tarihi bakımından en ilginç ve en tartışmalı dönemlerden biridir. Özellikle IV. yüzyıla kadar olan dönem, Hıristiyanlığın teşekkül devri de denebilecek uzun ve bir o kadar da karmaşık bir dönemdir. Havarilerden sonra Hıristiyanlığın çeşitli coğrafyalara yayılması, Hıristiyan cemaatlerin ellerindeki İnciller’in çeşitlilik arz etmesi ve çok farklı inanç gruplarının teşekkülü hep bu dönemde olmuştur.

* Bu araştırma, daha önce “Uluslararası Mevlânâ’yı Anma Sempozyumu” çerçevesinde 8 Mayıs 2007 tarihinde İstanbul’da sunulan tebliğin genişletilmiş ve yeniden düzenlenerek makale haline getirilmiş halidir. Tebliğin yayınlanmış hali için bk. “Mesnevî’de Erken Dönem Hıristiyanlık ve Pavlus”, *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Motto, 2010, II, 921-938.

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (itaspınar@marmara.edu.tr)

Hıristiyanlık tarihinde önemli bir şahsiyet olan ve Dinler Tarihçileri tarafından 'Hıristiyanlığın Mimarı' olarak kabul edilen Pavlus şüphesiz bu dönemin en önemli simaları arasındadır. Gerçekten, tarihte Hıristiyanlığın alacağı şeklin nasıl olacağını Hz. İsa'dan çok Pavlus'un belirlediği herkesçe kabul edilen bir gerçektir.¹

Hıristiyanlık'tan sonra ortaya çıkan İslam dini, kendisinden önceki dinin tahrif edildiğini ve hakikatlerinin değiştirildiğini (tebdil) söylemektedir. Bu iddia, aynı zamanda İslam'ın 'orijinal' olduğunu yani köklere sadık bir din olduğunu da içermektedir. Bu durum, İslami ilimlerden özellikle Kelam ilmine dair yazılmış olan eserlerin en önemli temalarından biri olduğu gibi, diğer İslami ilimler de kendi ilgi alanlarına girdiği ölçüde bu esasa vurgu yapmışlardır. Tasavvufi eserlerin en önemlilerinden olan Mevlânâ'nın (v. 1273) *Mesnevî*'si bir bütün olarak değerlendirildiğinde, aslında kendi tarzında bu gerçeğe dikkat çekmiştir.

Buna göre, Kur'an'ın tasavvufi yorumu olarak kabul edilen *Mesnevî*'nin daha baştan bu iddiayı ortaya atarak başlaması çok ilginçtir. Gerçekten Mevlânâ, son ve hak din olan İslam'ın hakikatlerinden bahsetmeden önce, kendisinden önceki din olan Hıristiyanlığın hak din olmaktan çıktığını ortaya koyması gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle, *Mesnevî*'nin ilk hikâyeleri bu konuyu ele almaktadır. Belki de böylece, *Mesnevî* boyunca Hz. İsa'ya yapacağı atıflar ve anlatacaklarının mevcut Hıristiyanlık'tan farklı bir kaynağa ait olduğuna dikkat çekmek istemiştir denebilir.²

Mesnevî'nin ilk hikâyelerinden birinde erken dönem Hıristiyanlık'ta meydana gelen olaylar ve bunda rolü olan bazı şahıslara dikkat çekmekle Mevlânâ, Hıristiyanlığın bozulmasının daha ilk yıllarda gerçekleştiğini ortaya koymak istediğini göstermektedir.³

Araştırmamızda öncelikle *Mesnevî*'de bahsedilen 'erken dönem Hıris-

1 Pavlus'un erken dönem Hıristiyanlık tarihindeki yeri ve önemine ilişkin detaylı bilgi için bk. Şinasi Gündüz, *Pavlus, Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara 2001.

2 *Mesnevî*'deki Hz. İsa imajı ile ilgili bk. İsmail Taşpınar, "İslam'ın Mistik Kaynaklarında Hz. İsa ile İlgili Anlatımlar: İbn Arabi, Mevlânâ ve Yunus Emre Örneği", *İslam ve Hıristiyan Kaynaklarında Hz. İsa, Uluslararası Müslüman-Hıristiyan Diyalog Sempozyumu (23-24 Eylül 2005)*, İstanbul 2005, s. 237-264.

3 Bu değerlendirmelerden çıkacak olan diğer bir sonuç ise; *Mesnevî*'nin başlarında yer alan Hz. İsa ile ilgili kıssanın Mevlânâ'ya ait kendi tarzında Hıristiyanlığa karşı yazılmış bir 'reddiye' metni olabileceğidir.

tiyanlık ve mutaassıp Yahudi padişahın vezirine ilişkin anlatılan ilk kısma özetle aktarılacaktır. Daha sonra, Mesnevî'deki bu kıssanın kaynaklarına ilişkin bilgi verilecek, bunun Yeni Ahid ve İslam kaynaklarındaki yerine değinilecektir. Nihayet, Mesnevî şârihlerinin kıssada belirtilen Yahudi vezirin kimliğine ilişkin görüşlerine yer verilecektir. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

I. Mesnevî'de Erken Dönem Hıristiyanlık ve Mutaassıp Yahudi Padişah'ın Veziri ile İlgili Hikâye

Galip Atasagun, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Mesnevî'de Bahsedilen Dinler* başlığını taşıyan eserinde, Mesnevî'de bahsedilen dinlerin Yahudilik, Hıristiyanlık, Haniflik ve Zerdüştlük olduğunu belirtmektedir.⁴ Diğer dinler için olduğu gibi Hıristiyanlık için de söylenecek olan şey, Mevlânâ'nın müslümanlar arasında yaygın olan kanaatleri kendi tarzında yeniden formüle ederek aktarmış olduğudur. Bu kıssalardan hareketle tasavvufi, dini, felsefi veya ahlaki konuları işlemeyi de amaçlamaktadır.

Mesnevî'nin birinci cildinde erken dönem Hıristiyanlık ve 'taassup yüzünden Hıristiyanlar'ı öldüren Yahudi padişah' ve Yahudi vezirine ilişkin zikredilen ilk hikâye, 321-739. beyitleri arasında dağınık şekilde yer almaktadır. Hikâye özetle şöyledir:

"Yahudiler arasında zâlim, İsa düşmanı ve Hıristiyan öldüren bir hükümdar vardı. Peygamberlik zamanı ve nöbeti İsa'nındı. Musa devri geçmişti. O şaşı hükümdar Allah yolunda iki demsâz ve hemdem olan Musa ve İsa'yı birbirinden ayrı gördü.⁵ Yahudi hükümdar çıtıklık kini ile o kadar şaşı oldu ki, aman Yâ Rabbî sana sığındık! Ben Musa dininin hâmî ve yardımcısıyım diye yüz binlerce mazlum mümini öldürdü. Yahudi hükümdarın sapık ve hileci bir veziri vardı ki hile ile suyun üstüne düğüm vururdu. Bu vezir dedi ki, Hıristiyanlar canlarını kurtarmak için dinlerini hükümdardan gizlerler. Onları öldürme ki, öldürmenin faydası yoktur. Din, misk ve öd ağacı değildir ki kokusu olsun da ondan anlaşılınsın.

Hükümdar vezire sordu ki o halde ne tedbir alalım? Bu hilenin, bu yalanın -Yani İsevilğin- yayılmasına mâni olmanın çaresi nedir? Tâ ki dünyada Nasrânîliğini ilan eden, yahut gizli din kullanan bir Hıristiyan kalmasın. Vezir dedi ki: Şahım, kulağımı ve elimi kestir ve acı bir hüküm ile burnumu ve dudağımı yarıdır. Ondan sonra beni darağacının altına getir. O sırada bir

4 Galip Atasagun'un eserinde ele aldığı ve Mesnevî'den naklettiği Hıristiyanlığa ilişkin bilgiler içerisinde bizim ele alacağımız kısımların olmadığını gördük. Anlaşıldığı kadarıyla Atasagun doğrudan Hz. İsa ile ilgili olan kısımları nakletmeyi tercih etmiştir. Bk. Galip Atasagun, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Mesnevî'de Bahsedilen Dinler*, Konya 2001, s. 112-124.

5 Tâhirül-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 321-323, I, 237-239.

şefaatchi çıksın ve senden affımı istesin. Bu işi tellal çağrılan ve kalabalık olan dört yol ağzı bir meydanda yaptır. Ondan sonra beni yanından uzaklaştır ve uzak bir şehre sür ki, Hıristiyanlar arasında şer ve fitne çıkarayım. Gizli olarak diyeyim ki: 'Ben sırren Hıristiyan'ım. Ey sırların âlimi olan Rabbim sen bilirsin. Şah benim imânıma vâkif oldu. Yahudilik taassubu dolayısıyla canıma kastetti. Dinimi gizlemek, şahın dinini izhâr etmek istiyordum. Şah esrarımdan koku aldı. Sözlerim onun nezdinde töhmetli tutuldu. Şah bana dedi ki: Senin sözün, içinde iğne bulunan ekmek gibidir. Senin kalbinden benim kalbime pencere vardır. Ben o kalp penceresinden senin halini gördüm. Halini görüp anladığım dedikoduna kulak asmam. Eğer İsa dini yardımcım olmasaydı şah beni çifitçasına parçalatacaktı. İsa için canımı feda eder, başımı veririm. Hatta bundan dolayı kendimi yüz bin kere minnettâr sayarım. İsa'dan canımı esirgemem, lakin onun dinine dair iyiden iyiye malumatım vardır. O pak dinin birtakım cahiller arasında kalıp ziyana uğrayacağına hayıflanıyorum. Allah'a ve İsa'ya şükür ki biz bu hak dinin rehberi olmuşuz. Yine şükrolsun ki o çifittan da çifitlikten da kurtulmuş, Hıristiyanlık zünnarını belimize bağlamışız. Ey insanlar; zaman İsa devridir. O'nun dinine ait esrarı candan gönülden dinleyiniz.'

Vezir bu hileyi sayıp dökünce, hükümdarın kalbindeki endişeyi tamamıyla izâle etti. Hükümdar vezirin dediği siyaseti onun hakkında yaptırdı. Ahalî ise vezirin cürümü ve cezası karşısında hayran kaldı. Hükümdar veziri, Hıristiyanların bulunduğu memlekete sürdü. O da gittiği yerlerde onları davete başladı. Yavaş yavaş mezhebine girmek suretiyle yüz binlerce Hıristiyan vezirin başına toplandı. Vezir o cemaate İncil'in, zünnarın, namazın esrarını gizlice anlatıyordu. Vezir zâhirde din hükümlerinin vâizi idi. Lâkin batında ve hakikatte kuşbazların ışığı ve tuzağı gibiydi...⁶ Hıristiyanlar tamamıyla o vezire tabi oldular. Zaten avam insanların taklit kuvveti nedir ki? Vezirin muhabbetini kalplerine ektiler. Kendisini İsa'nın vekili farz ettiler. O vezir hakikatte tek gözlü ve melun bir deccal idi. Ey ni'me'l-mûin olan Allah; imdâda yetiş!⁷ O alçak vezirin aslı ve mayası haset idi. Onun için kulağını ve burnunu batıl yere ve bedava olarak verdi...⁸ Vezir gibi halkı sapıtmayı kendine sermaye yapma ve herkesi namazdan, niyazdan ve ibadetten alıkoyma.

O kâfir vezir ki din nasihatçisi kılığına girmiş, hile ile bâdem helvasına sarımsak karıştırmıştı. Kuvve-i zâikası olanlar -yani ağzının manevi tadı yerinde bulunanlar- vezirin sözlerindeki lezzet arasında bir de acılık duyuyorlardı. Vezir nükteli sözler söylüyordu. Lakin o sözler, içine zehir karıştırılmış şeker

6 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 333-362, I, 243-253.

7 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 368-370, I, 254-255.

8 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 436, I, 282.

şerbeti gibi idi. Vezirin zahiri kelamı: Hak yolunda gayretli ol diyordu. Zımmen ve fiilen ise rûha atâlet ve miskinlik tavsiye ediyordu...⁹ Veziri dinleyenlerden her kim anlayışlı ve zevk sahibi değilse, vezirin sözleri onun boynuna halka gibi geçiyordu. Hükümdardan ayrı olarak vezir altı sene müddetle İsevi'lerin penâhı ve muktedâsı oldu. Halk -yani Hıristiyanlar- dini de, kalbi de ona teslim ettiler, onun emrine ve hükmüne karşı can fedâ edecek dereceye geldiler. Vezir ile hükümdar arasında gizli muhabere oluyordu. Vezirin vaatlerinden hükümdarın kalbi rahatlaşıyordu. Hükümdar ona: Ey benim makbulüm, zamanı geldi. Kalbimdeki endişeyi çabucak gider, diye bir mektup yazdı. Vezir ise "Şahım İsa dinine fitne düşürmek işiyle meşgulüm", diye cevap gönderdi.

İsa kavminin rabt u zabt hususunda on iki hakimi vardı. Her fırka, ayrı bir beyin tâbii idi ve tamahkarlık sevgiyle onun kulu ve kölesi olmuştu. Bu on iki bey ile onların kavmi, o nişanı kötü vezirin itaatine girmiş ve bendesi olmuştu. Hıristiyan beyleriyle tâbilerin hepsi de vezirin sözlerine kanmışlar, ahvâl ve harekâtına bağlılık göstermişlerdi. Vezir öleceksin demiş olaydı, o beylerden her biri, her an ve saat huzurunda can verirdi. Vezir o beylerden her birinin namına bir tomar tanzim etti ki tomarların hepsi de meslek ve mezhep itibarıyla bambaşka idi. O tomarlardan her birinin hükümleri başka türlü ve biri, başından sonuna diğerine aykırı idi.

Tomarın birinde riyâzet ve açlık yolunu, tövbenin ve günahlardan dönüşün rüknü kılınmış.

Tomarın birinde demişti ki: Riyâzetin faydası yoktur. Bu yolda cömertlikten başka kurtulacak cihet bulunmaz.

Tomarın birinde de demişti ki; senin açlığın da cömertliğin de ma'buduna karşı şirk koşman olur. Gamda olsun, rahatta olsun, tevekkül ve teslimden başka amellerin hepsi hile ve tuzaktan ibarettir.

Tomarın birinde demişti ki: Vacip olan hizmettir. Yoksa tevekkül düşüncesi bâis-i töhmettir.

Tomarın birinde demişti ki: Dinde vârid olan emirler ve nehiyler vardır. Fakat onlar yapılmak için değildir; bizim aczimizi, onları yapamayacağımızı bize anlatmak içindir. Tâ ki o emir ve nehiylerle kendi aczimizi ve Hakk'ın kemâl-i kudretini görüp anlayalım.

Tomarın birinde demişti ki: Kendi aczini görme, aklını başına al. Kendinde acz görmek, Allah'ın nimetine küfran göstermektir. Kendi kudretini gör ki bu kudret ondandır. Kendindeki kudreti Allah'ın bir nimeti bil.

Tomarın birinde demişti ki: Bu ikisinden -yani kendinde acz ve kudret görmekten- geç. Nazara sığan, görülebilen her ne varsa tevhid yolunda manevi put sayılır.

9 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 443-447, I, 285-288.

Tomarın birinde demişti ki: Bu mumu söndürme. Çünkü nazar ve istidlâl bu meclisin mumu gibidir. Nazar ve istidlâlden geçersen, vuslat gecesinde yarısında mumu söndürmüş, karanlıkta kalmış olursun.

Tomarın birinde demişti ki: Korkma, nazar ve istidlâl mumunu söndür. Yani müessiri bulmak için esere bakmaktan vazgeç ki ona mukabil yüzlerce nur görmüş olasın...¹⁰

Tomarın birinde demişti ki: Allah sana ne vermişse, onu icâd ederken sana şirin kılmıştır. Cenâb-ı Hakk'ın sana müyesser kıldığı hoşlukla kabul et. Kendini zahmet ve meşakkate düşürme.

Tomarın birinde demişti ki: Kendi isteğini bırak. Çünkü senin tabiatınca makbûl olan, kötü ve merdûd bir harekettir.¹¹

Tomarın birinde demişti ki: Allah'ın müyesser kıldığı şeyler -yani icrasını kolaylaştırdığı hareketler- kalbin hayâtı ve rûhun gıdasıdır...¹²

Tomarın birinde demişti ki: Kendine bir üstat bul. Haseb ve neseb dolayısıyla âkıbet-i umûra vâkıf olamazsın.¹³

Tomarın birinde demişti ki: Üstadı tanıdığın için üstat sensin.¹⁴

Tomarın birinde demişti ki: Bunların hepsi birdir. İki gören şaşkınlıktır.

Tomarın birinde demişti ki: Yüz nasıl bir olur? Böyle düşünen delidir. Her biri diğerine zıt bir sözdür. Nasıl olabilir ki biri zehir, öbürü şekerdir?

İsa dininin düşmanı olan o Yahudi vezir bu tarzda ve nevide on iki tomar yazdı. Yahudi vezir, İsa'nın tek renkliliğinden koku almamış olduğu gibi, İsa küpünün mizacından da huy edinmemişti...¹⁵

O vezir, kendiliğinden başka bir hile daha yaptı. Vaazı bıraktı, halvete oturdu. Kırk elli gün kadar halvette oturup müritlerini ayrılık ateşine yaktı...¹⁶

Vezir dedi ki: Rûhum dostlarımdan uzak değildir. Lakin dışarıya çıkmam için müsaade yoktur. Hıristiyan vezirleri şefaât için, diğerleri de nefislerini kötölemek üzere vezirin yanına geldiler...¹⁷

Biz senin güzel sözlerine alışmış, süt gibi olan hikmetlerini bol bol içmiştik. Allah aşkına olsun bize bu cefayı etme, lutfeyle de halvetten çıkmak için bugünü yarına bırakma. Bu aşıklar sana gönül vermişlerdir. Sen olmayınca delâlete düşeceklerdir...¹⁸

10 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 451-476, I, 289-301.

11 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 479-481, I, 304-307.

12 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 484, I, 308.

13 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 489, I, 311.

14 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 492, I, 314.

15 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 494-498, I, 315-317.

16 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 547-548, II, 351.

17 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 554-555, II, 354-355.

18 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 558-560, II, 355-356.

Vezir dedi ki: Ey dedikoduya angarye olarak tutulmuş gevezeler, ey vaaz, söz, dil ve kulak arayanlar. Adi bir hissin mevzii bulunan kulağınıza pamuk tıkayınız, bilakis gözünüzdeki his bağımlı çözüp atınız. Guş-ı sırrın, yâni bâtin kulağının pamuğu bu zahirdeki kulaktır. Bu kulak tıkalı bulunmadıkça manevi kulak sağır demektir. Hissiz, kulaksız ve fikirsiz olun ki irciğ hitabını işitesiniz...¹⁹

Vezir müritlere dedi ki: Delil ve hüccetlerinizi kısa kesiniz. Verdiğim nasihatlere kalbinizde ve ruhunuzda yol veriniz...²⁰

O vezir halvethane dâhilinden seslendi ki: Ey müritler, malumunuz olsun. İsa bana bütün dost ve akrabadan münferit ol diye haber gönderdi. Yüzünü duvara çevir ve yalnız otur. Hatta kendi varlığından halvet ve inziva et. Bundan sonra konuşma yoktur. Artık benim sözle işim gücüm kalmamıştır. Dostlar, Allahısmarladık. Ben ölmüşüm ve dördüncü kat feleğe intikal etmişim. Bu intikalim felek-i nârî altında meşakkat çekmemek ve odun gibi yanıp mahvolmamak içindir. Artık dördüncü kat semada İsa'nın yanında oturacağım. Sonra Hıristiyan beylerini çağırdı. Tenhaca her biriyle görüşüp konuştu. Her birine dedi ki: İsa dininde Hak'ın vekili ve benim halefim sensin Öbür beyler senin teb'an olacaktır. İsa hepsini senin tabilerin kulmuştu. Serkeşlik edecek beyi yakala, ya öldür, yahut esir et. Lakin ben sağ oldukça şu vasiyeti kimseye söyleme. Ben ölmedikçe de riyâset ve niyâbet talebine kalkışma. İşte bu tomarı ve dîn-i İsa hükümlerini ümmete karşı birer birer ve fesâhatle oku. Beylerden her birine ayrı ayrı olarak Hak dininde senden başka vekil yoktur dedi. Her birini birer birer tazîz ve takdîs etti, ona söylediğini aynen buna da söyledi. Her birine birer tomar verdi ki murâd ve mazmûnları birbirine zıt idi. Eliften ye'ye kadar olan harflerin şekli nasıl muhtelif ise, o tomarların metni de öylece birbirine aykırı idi. Bu tomarın hükmü, diğerinin zıddı idi. Nitekim bu tezaadı evvelce beyân etmiştik. Ondan sonra kırk gün kapısını kapadı, kendisini öldürüp varlığından kurtuldu. Halk vezirin öldüğünü haber alınca mezarının başı mahşere döndü...²¹

O kimseler, vezirin kabri başında bir ay oturup matem ettiler ve gözlerinden kanlı yaşlar akıttılar. Bir ay sonra halk dedi ki: Ey büyükler, beylerden vezirin yerine geçecek kimdir? Ki o vezirin makamında imam ve muktedâ tanıyalım; ve elimizi, eteğimizi onun eline teslim edelim...²²

O muktedanın yani vezirin ölümünden sonra kalktılar ve yerine vekil istediler. O beylerden biri ilerledi. O vefakar kavmin yanına gitti. Dedi ki, işte o zatın vekili, hatta İsa'nın bu zamanda nâibi bendim. İşte bu tomar benim vesikamdır ki ondan sonra niyâbet ve riyâset benim hakkımdır. Diğer bir bey de pusudan çıktı ve ortaya atıldı; o da hilâfet davâsında idi. O da koltuğunun

19 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 563-566, II, 357-359.

20 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 589, II, 370.

21 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 641-660, II, 397-404.

22 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 664-666, II, 405.

altında bir tomar gösterdi. Bunun üzerine ikisinde de çiftit gazabı peyda oldu. Diğer beyler de birer birer ve birbirinin arkasından keskin kılıçlar çekerek geldiler. Her birinin elinde kılıç ve tomar vardı. Neticede azgın filler gibi birbirlerine girdiler. Yüz binlerce Hıristiyan maktul düştü. Kesilmiş başlardan tepeler peydâ oldu. Sağdan, soldan kan selleri aktı, havaya dağlar gibi tozlar kalktı. Vezirin ektiği fitne tohumları, o ölülerin başlarına afet olmuştu...”²³

II. Mevlânâ'nın Kaynakları:

Mevlânâ'nın Mesnevî'de kullandığı kaynakların klasik Doğu edebiyatının ortak malzemesi olan ayetler, hadisler, peygamber kıssaları ve evliya menkıbeleri olduğu bilinmektedir. Ayrıca, kendi döneminin şairlerinde olduğu gibi kullandığı mazmunların çoğunda hayvan hikâyeleri ve motifleri önemli bir yer tutmaktadır. Mevlânâ, bu motifler ve hikâyeler vasıtasıyla dini, tasavvufi, felsefi ve ahlaki konulara ilişkin görüşlerini ifade etmektedir. Bu düşüncelerini ifade ederken genellikle kullandığı yöntemlerden biri de bunları belli bir hikâye çerçevesinde ele almaktır. Mesnevî'de yer alan hayvan hikâyelerinin bir kısmının *Kelile ve Dimne*'den alınmış olduğu nakledilmektedir.²⁴ Bunun dışında, özellikle dinler, şahıslar ve olaylarla ilgili kaynakların neler olduğu konusunda çeşitli görüşler zikredilmektedir.²⁵

Mevlânâ'nın Mesnevî'de zikrettiği ve Hıristiyanlığı tahrif ettiğini söylediği vezirin İslam kaynaklarında eleştirilen Pavlus imajı ile ne kadar örtüştüğü, yine onun istifade ettiği kaynaklardan hareketle bir cevap bulmak mümkün olacaktır. Buna göre, devrinin önemli bir müderrişi olan Mevlânâ'nın en azından hem içinde yaşadığı toplumu oluşturan Hıristiyanlar'ın temel kaynaklarına hem de medreselerde okutulan peygamberler tarihi ve Hıristiyanlığa karşı yazılan reddiyelere aşina olduğu kesindir.

Bu nedenle, burada önce Mevlânâ'nın da en azından entellektüel merakla okumuş olduğunu kabul edeceğimiz Yeni Ahid'deki erken dönem Hıristiyanlık ve Pavlus'un bu cemaatle münasebetlerine ilişkin yer alan bilgilere yer verilecektir. Daha sonra, Mevlânâ'nın erken dönem Hıristiyanlığa ve Pavlus'a dair ikinci kategorideki kaynakları olarak kabul edilebilecek

23 Tâhirü'l-Mevlevî, *age*, beyitler: 690-700, II, 418-421.

24 Saim Sakaoğlu, “Mesnevî”deki Hikâyelerin Kaynakları ve Tesirleri”, *I. Milli Mevlânâ Kongresi (3-5 Mayıs 1985) Tebliğler*, Konya 1985, s. 105-113.

25 Söz konusu görüşler ile ilgili bk. Galip Atasagun, *age*.

olan kısas-ı enbiya türü eserler ve Hıristiyanlığa karşı yazılmış olan reddiyelerdeki bilgilere işaret edilecektir. Böylece, Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nde bahsettiği söz konusu vezirin özellikleri ile bu kaynaklarda anlatılan bilgiler arasında bir mukayese yapma imkanı olacaktır.

a. Yeni Ahid'de Erken Dönem Hıristiyanlık ve Pavlus

Mesnevî'de anlatılan Yahudi vezir ile Yeni Ahid'de yer alan Pavlus'a ilişkin bilgiler arasında önemli benzerlikler yer almaktadır. Burada, bu benzerliklere genel hatları ile işaret edilecektir.

Pavlus, Resullerin İşleri kitabında da belirtildiği üzere Tarsus'lu bir Yahudi'dir.²⁶ Ayrıca kendisini 'doğumunun sekizinci gününde sünnet olan, İsrail soyundan, Benyamin sıbtından özbeöz İbrani' olarak tanıtır.²⁷

Mesnevî'de tasvir edilen Hıristiyan cemaatin yaşadığı dönem ile Pavlus'un yaşadığı dönem aynıdır. Pavlus'un yaşadığı dönemde de Hz. İsa'nın dinini kabul edenler takibata, baskı ve zulme uğramakta idiler. En önemlisi, Pavlus'un bu zulmü uygulayanların başında yer almasıdır:

'Gerçi ben Nasıralı İsa ismine karşı çok şeyler yapmak kendimce lazım sanmıştım. Bunu da Yeruşalim'de yaptım; ve başkahinlerden salahiyet alarak mukaddeslerden birçoğunu zindanlara ben kapadım; ve öldürüldükleri zaman onlara karşı rey verdim. Onlara çok kereler bütün havralarda eza ederek küfrettirmeye zorladım; ve onlara karşı aşırı kudurmuş olarak hatta yabancı şehirlerde bile kendilerine eza ettim'²⁸ şeklindeki sözler ona aittir.

Mesnevî'deki Yahudi vezirin Hıristiyanlar arasında bir Hıristiyan gibi davranması ile Yeni Ahid'de zikredilen Pavlus'un karakteri birbirine benzemektedir. Zira, Pavlus da kendi görüşlerini yaymak için Korintoslular'a Birinci Mektubu'nda şöyle demektedir: 'Ben özgürüm; kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim şeriata bağlı olmadığım halde, şeriata bağlı olanları kazanmak için onlara şeriata bağlıymışım gibi davrandım. Güçsüzleri kurtarmak için onlarla güçsüz oldum. Ne yapıp yapıp bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum.'²⁹

26 Resullerin İşleri, 21/30.

27 Filipelilere Mektup, 3/5.

28 Resullerin İşleri, 26/9-11.

29 Korintoslulara I. Mektup, 9/19-22.

Pavlus'un sözlerine ve davetine ilk Hıristiyanlar tamamı aynı tepkiyi vermemişlerdir. Nitekim Mesnevî'de de belirtildiği üzere: '*Kuvve-i zâikası olanlar -yani ağızının manevi tadı yerinde bulunanlar- vezirin sözlerindeki lezzet arasında bir de acılık duyuyorlardı.*' Gerçekten, Hz. İsa'nın kardeşi Yakub'un başında olduğu Kudüs'teki cemaat, Pavlus'un insanları davet ederken söylediği sözler ile Hz. İsa'nın getirdiği din arasında tutarsızlık olduğunu fark etmişler ve ona itiraz etmişlerdir. Nitekim bu tartışmalar, Yeni Ahid'in Resuller'in İşleri adlı kısmında uzun uzun anlatılmaktadır.³⁰

Mevlânâ'nın hikâyesinde yer alan Yahudi vezir, dini emir ve yasakların kendilerini bağlamadığını, '*Dinde vârid olan emirler ve nehiyeler vardır. Fakat onlar yapılmak için değildir; bizim aczimizi, onları yapamıyacağımızı bize anlatmak içindir. Tâ ki o emir ve nehiyelerle kendi aczimizi ve Hakk'ın kemâl-i kudretini görüp anlayalım*' dediğini nakletmektedir. Pavlus'un, Hz. İsa'nın getirdiği dini tahrif ettiği ve Hz. Musa'nın şeriatinin herhangi bir bağlayıcılığı kalmadığı şeklindeki sözleri Yeni Ahid'de yine Kudüs cemaati ile aralarında yaşanan önemli tartışma konularından biri olmuştur. Nitekim Pavlus Galatyalılara Mektub'unda bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır: '*Mesih bizi özgür olalım diye özgür kıldı. Bunun için dayanın. Bir daha kölelik boyunduruğuna girmeyin! Bakın ben Pavlus, size diyorum ki, sünnet olursanız Mesih'in size hiç yararı olmaz. Sünnet edilen her adamı bir daha uyarıyorum. Şeriatin tümünü yerine getirmek zorundadırlar. Şeriat aracılığıyla aklanmaya çalışan sizler Mesih'ten ayrıldınız, Tanrı'nın lutfundan uzak düştünüz. Ama biz bu aklanmanın verdiği umudun gerçekleşmesini bekliyoruz. Mesih İsa'da ne sünnetli olmanın ve ne de sünnetsiz olmanın bir yararı vardır. Yararlı olan, sevgiyle etkisini gösteren imandır.*'³¹ Hatta Pavlus, kendisini bu cemaatten ayırmak için 'Müjde'nin sünnetlilere bildirme işinin Petrus'a verildiğini, sünnetsizlere bildirme işinin de kendisine verildiğini' ifade etmektedir.³²

Pavlus, Şam vizyonundan sonra kendisinin mesajı doğrudan İsa'dan aldığı söyleyerek kendisinin İsa Mesih tarafından özel olarak seçilmiş bir elçi olduğunu ilan etmiştir. Bir başka yerde ise kendisinin doğmadan önce seçildiğini söylemektedir. Mesnevî'de Vezir de halvette iken İsa ile görüştüğünü iddia etmektedir. Yahudi vezir, Hz. İsa ile görüştüğünü ve ondan

30 Resuller'in İşleri, 15.

31 Galatyalılara Mektup, 5/1-6.

32 Galatyalılara Mektup, 2/7.

haber aldığı söylemektedir. Aynı şekilde, Yeni Ahid'de yer alan bilgiye göre Pavlus'un Hz. İsa'yı Şam yolu üzerinde gördüğü ve böylece ihtida ettiği haber verilmektedir. Nitekim, Pavlus'un Hıristiyanlar arasında 'Havari' olarak kabul edilmesi, onun Hz. İsa'yı bu vizyon ile görmesi nedeniyledir. Pavlus'un dinde otorite kabul edilmesi de yine bu vizyona dayanmaktadır.³³

Mesnevi'deki hikâyede olduğu gibi, Pavlus'un da Hıristiyan cemaatinin yer aldığı çeşitli bölegelere yazdığı ve içerisinde inanç, amel ve ahlaka ilişkin öğretilerin yer aldığı 13 mektubu vardır.

Yahudi vezirin öleceğini önceden haber vermesi gibi, Pavlus'un Militos'ta yaptığı ve öleceğini önceden haber veren sözleri vardır: 'Ve şimdi, işte ben biliyorum ki, aranızdan melekutu vaz ederek geçtiğim sizler, hepiniz, artık yüzümü görmeyeceksiniz.'³⁴

Görüldüğü gibi Mevlânâ'nın Mesnevi'de anlattığı hikâyede geçen Yahudi vezir ile Pavlus arasında önemli benzerlikler var. Bizim, Mesnevi'deki söz konusu Yahudi vezir ile Pavlus arasındaki benzerliğe işaret etmemiz yanında meseleye değişik perspektiften bakanlar da olmuştur. Mesela, Mevlânâ'nın Hıristiyanlığın tahrifi ile ilgili anlattığı hikâye üzerine yazdığı makalesinde Hidayet Işık, hikâyede adı geçen şahsın Pavlus olduğu şeklindeki görüşleri göz ardı etmemekle beraber, Mesnevi'deki hikâyenin ve bu hikâyedeki söz konusu Yahudi vezirin tarihi değil sembolik bir değer ifade edebileceği sonucuna ulaşmıştır.³⁵

b. İslam Kaynaklarında Pavlus

Mesnevi'de yer alan kıssaya bakıldığında, burada genel hatları ile Hıristiyanlığın erken dönemden itibaren tahrife uğradığı, inançlarının değiştirildiği ve bunun Yahudi kökenli bir şahıs tarafından yapıldığı iddiaları dile getirildiği görülmektedir. Bu iddialar, müslüman-hıristiyan polemik literatürüne aşına olanların aslında pek de yabancı olmadığı konulardır. Gerçekten, İslam reddiye literatürüyle ilgilenenlerin aklına gelecek ilk şey, burada tasvir edilen şahsın Pavlus olduğudur.

Ancak, Mevlânâ'nın hikâyesini oluştururken yaşadığı dönemde bu bilgileri elde edebileceği kaynaklar var mı idi? Varsa nelerdi? Mevlânâ'nın bir

33 Söz konu iddialar ve açıklamalar için bk. Resullerin İşleri, 9/3-5, 22/6-9, 26/12-23.

34 Resullerin işleri, 20/25.

35 Geniş bilgi için bk. Hidayet Işık, "Mevlânâ'nın Mesnevi'de Hıristiyanlığın Tahrifi İle İlgili Anlattığı Hikâyenin Sembolik Değeri", *Marife*, yıl: 7, sayı: 3, s. 245-260.

müderris olduğu da dikkate alındığında, onun kendi döneminde yazılan meşhur reddiye türü eserlerden haberdar olamayacağı düşünülemez. Bu durumda, Yahudi vezir hikâyesini oluşturacak malzemenin hangi reddiye-de yer aldığına bakmak gerekecektir.

İkinci kaynak ise, Mevlânâ'nın da istifade ettiği kaynaklar arasında olduğu bilinen kısas-ı enbiâ türü eserler olacaktır. Bir müderris olan Mevlânâ'nın, kendisinden bir nesil önce yaşamış olan meşhur müfessirlerden Fahreddin Râzî'nin (v. 1209) *Mefâtihu'l-ğayb* adlı eserinden haberdar olacağı düşünüldüğü için, söz konusu kaynakta yer alan rivayete de değinilecektir.

1. Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdıkları Reddiyeler

Gerçekten, Mevlânâ'nın da yaşadığı 13.yy.'da meşhur olan en önemli reddiyelerden Şihabüddin el-Karâfî'nin (v.1290) kaleme aldığı *el-Ecvibetü'l-fâhira ani'l-es'ileti'l-fâcira* adlı eserde söz konusu hikâyeyi meydana getirecek Pavlus'un hayatı ve erken dönemdeki faaliyetlerine ilişkin iki uzunca bilginin peş peşe yer aldığı görülmektedir.

Karâfî, Hıristiyanlık'ta sünnet olmanın nasıl kaldırıldığına ilişkin bilgi verirken, Pavlus'un bu konuda etkisinden bahseder. Daha sonra, ayrı bir fasılmış gibi Pavlus'un Hıristiyanlık'ta yeri ve onun Hıristiyan inançlarını nasıl tahrif ettiğini, bunun için nasıl bir hileye başvurduğunu, gerçekte inanmadığını, Hıristiyan mezheplerinin doğuşuna ve Hıristiyanlar arasında ihtilafların çıkmasına nasıl kurnazca zemin hazırladığını, dönemin ileri gelen Hıristiyan yöneticilerin her birini ayrı ayrı kendisi öldükten sonra onu kendisinin temsil edeceğini nasıl kurguladığını uzunca anlatmaktadır:

'Mesih a.s.'in bizzat kendisi ve talebeleri sünnet olmuştur; ilginç olan, Hıristiyanlar'dan bazıları evlenmekten imtina etmektedirler, bir kısmı sakallarını kesmektedir. Oysa bu konuda herhangi bir şer'î emir bulunmamaktadır ve kitapta da buna ilişkin bir ayet de nazil olmamıştır. Oysa, bizzat kitapta emredilen sünnet olmayı terk etmişlerdir. Hıristiyanlar Pavlus'un zamanına kadar hep sünnet olmuşlardır. Onları, iblisten de kötü olan Pavlus nehyetmiştir. Pavlus, sünnet olma emrini çıkarmış ve onları dalalete atmıştır. Bunu Yahudi olduğu için yapmıştır. O, Hıristiyanlar'ı çok acımasızca öldürmüş ve onların öldürülmesi taraftarı olmuştur. Ancak, kalbi bununla da yatışmamış. Bunun üzerine bir hileye başvurmuş. Öyle ki, bunun için İncil'i bile hıfzetmiştir. Daha sonra Baş Rahib'in huzuruna çıkmış ve ona hizmet etmek istediğini söylemiştir. Teklifi kabul edilmiş. Bunun üzerine

uzun bir zaman çalışmış, gayret göstermiş, vaaz ve nasihatlerde bulunmuş ve iyilik yapmada aşırı davranmıştır. Bir gece kalkmış ve bağırırmaya başlamış. Bunun üzerine rahip, ne olduğunu sormuş. O da, Mesih'i gördüğünü ve dudaklarına üfleyip kendisini mübarek kıldığını söylemiş. 'Ne olduğunu bilmediğim bazı sözler biliyorum' demiş. Daha sonra, bu sözlerden bazılarını söylemiş. Onun söyledikleri sözlerin İncil'de olduğunu görmüşler ve bunu Mesih'in inayetiyle yaptığını inanmışlar. Bunun üzerine rahip, 'asıl benim sana hizmet etmem gerekir' demiş. Böylece Pavlus başkanlığa geçmiş ve şöhreti etrafa yayılmış. Öyle ki, Hıristiyan beyler en az senede bir defa onu ziyarete gelirlermiş. Bu vesile ile onların kalbinde taht kurmuş ve onları kendine bağlamıştır. Birgün, kendisini kurban edeceğini ve Mesih'in yanına gideceğini söylemiş. Bunu duyan beyler ve inananlar buna çok üzölmüşler. Ölmeden önce, beyleri birer birer yanına çağırılmış ve kendilerine bir sır vereceğini söylemiş. Bu sırları kendisi ölmeden açıklamamalarını belirtmiş. Bunlardan birine Mesih'in Allah'ın oğlu olduğunu sırrını söyler. İkincisine, Meryem Allah'ın eşidir sırrını öğretmiş ve kendisi ölmeden açıklamamasını söylemiştir. Üçüncüsüne ise, 'Allah için üçüncüsüdür' demiştir. Bunun üzerine kendisini kurban eden Pavlus'tan sonra herbir bey, memleketlerine döndükten sonra kavimlerine kendisine emanet edilen sırrı açıklar. Bunun üzerine, her kavim diğer kavmin inancını inkar eder ve aralarında tartışma çıkar. Tartışma giderek kavgaya ve birbirlerini kılıçtan geçirmeye kadar gider. Zaten kindar ve hileci Pavlus'un istediği de bu idi.³⁶

Şihabüddin el-Karafi'nin anlattığı ikinci rivayet ise şu şekildedir:

"Hz. İsa'ya hayatta iken fazla kimse iman etmemişti. Çok az olan bu cemaat, Hz. İsa'nın güzel sözlerini insanlara anlatıyorlar ve insanlar da onlara inanıyorlardı. Bunun üzerine Beni İsrail'den bir kral, onlara zulmetmiş ve Şam'ın dışına kovmuşsa da onları durdurmakta başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Pavlus, krala şunu demiştir: 'Onların sözleri çok tatlı. Şayet onları durdurmazsanız çoğalacaklardır. Bana hayır ve şerde daima benimle olacağınıza söz verirsiniz yardımcı olurum der. Bunun üzerine ülkesini terk eder ve Hıristiyanlar'ın yanına gider. Onları dalaletle düşürmek için onlar gibi giyinir. Onlar da, seni bize gönderen Allah'a hamdolsun derler. Bunun üzerine, cematın büyüklerinin gelmesini ister ve onlara Mesih'le görüşüğünü, ona iman ettiğini, kendilerine Tevrat'ın ahkâmını onlara öğretmek istediğini söyler.

Daha sonra, kendisine bir ev yapmalarını, içine girip Allah'a ibadet edeceğini söyler. Onlara bazı ahkâmı öğrettikten sonra, birgün kapısını kapatır ve bir

36 Şihabüddin el-Karafi, *el-Ecvibetü'l-fâhira ani'l-es'ileti'l-fâcira*, tahk. Bekir Zeki İvaz, 1987, s. 320-323.

daha çıkmaz. İnsanlar kötü bir şey olduğundan endişelenirler. Daha sonra kapıyı açar ve bir rüya gördüğünü söyler. Rüyasında gördüklerinden hareketle, bundan sonra Beytülmakdis'e değil, doğuya yönelerek ibadet etmeleri gerektiğini söyler. Onlar da dediğini yaparlar. Tekrar kapıyı kapatır. İki gün sonra kapıyı tekrar açar ve bir rüya gördüğünü söyler. Buna göre, bütün haram olan şeylerin helal olduğunu söyler. Onlar da bunu kabul eder. Tekrar kapıyı kapatır ve birkaç gün sonra tekrar açar. Bu kez, Yakub, Nestûra ve Malkôt dışında herkesin dağılmasını ister. Bunun üzerine, Allah'ın insanlar arasında tecelli ettiğini söyler. Buna bir kısmı inanır, bir kısmı inanmaz. Üç tanrının olduğunu söyler. Yine bir kısmı inanır bir kısmı inanmaz. Böylece, cemaat üç fırkaya ayrılır.

Bunlardan biri Yakubiliği, diğeri Nesturiliği, üçüncüsü ise Melkâilîği kurar. Bunlara inanmayanlar ise, bunların yanlış olduğunu söyler. Bunun üzerine Pavlus, bunların öldürülmesi gerektiğini söyler ve onlara karşı mücadele ederler. Müminlerin çoğunu öldürürler. Bu cemaatin çok azı hayatta kalabilmiştir. Nitekim bunlardan 30 kadar rahip Hz. Peygamberin nübüvvetine yetişmiş ve ona iman etmiştir.”³⁷

2. Kısas-1 Enbiyâ Türü Eserler

Mevlânâ'nın da kaynaklarından olduğu kabul edilen bazı kısas-1 enbiyâ türü eserlerde Hıristiyanlığı tahrif eden şahsın Pavlus olduğuna dair bilgilerin yer aldığı bilinmektedir. Hatta, Mesnevî'deki Yahudi vezirin her bir bey için hazırladığı tomarlarla temsil edilen Hıristiyanlığın farklı mezheplere ayrılışı hikâyesine benzer şekilde Pavlus'un da farklı farklı bilgiler vermesiyle bu mezheplerin ortaya çıktığına dair bilgiler yine kısas-1 enbiyaların bir kısmında yer almaktadır. Nitekim, Mevlânâ'nın da kaynakları arasında yer aldığı belirtilen Şeyh Ebu'l-Hasan b. Haysam'ın (v. ?) *Kisâsü'l-Enbiyâ*'sının Farsça tercümesinde şöyle bir hikâyenin yer aldığı belirtilmektedir:

“Yüce Tanrı İsa'yı göğe ağırdıktan sonra Hıristiyanlar, Polos onları yoldan çıkarıncaya dek iyi bir yol tutmuşlardı. Polos Yahudîydi. İsa'yı İsa dinine uyanları kötü görür, boyuna onların kötülüklerini söyler onlara düşmanlık ederdi. Kocalınca şerrimin kötülüğümün onlardan eksilmesini istemem dedi, bir gözünü kör olmuş gösterdi. Hıristiyanlar'a dedi ki: Beni tanıyor musunuz? Evet, dediler, Tanrı mahlukatının en kötüsüsün sen. Dedi ki: Dün gece İsa'yı rüyamda gördüm, gözüme bir yumruk indirdi, kör etti beni. Ne vakte dek benim yoluma girenleri inciteceksin dedi. Ben titreye titreye sıçrayıp uyandım, baktım ki bir gözüm görmüyor. Şimdi İsa'nın benden razı olması için dininize girmek istiyorum, bunun için geldim size; çünkü onun gazabına dayanamam ben, dedi. Hıristiyanlar onu aldılar, bir eve götürdüler. O da rahiplerin yolunu yordamını tuttu. Bütün gün oruç tutardı, bütün gece namaz kılardı. Sonunda

37 Şihabüddin el-Karafi, *age*, s. 323-326.

halk ona inandı. Derken bir topluluğu yanına çağırdı. Dedi ki: Görmüyor musunuz, ordu padişahın önünden gider. Evet dediler. Öyleyse namazda doğuya dönmeniz daha doğru. O topluluk Kudüs'ten yüz çevirdi, doğuya yöneldi. Bir zaman sonra bir başka topluluğu çağırdı, dedi ki: Yüce Tanrı her şeyi insanın faydası için yarattı. Evet dediler, doğru. Peki neden öküz eti helal olsun da domuz eti haram olsun? Ben şöyle görüyorum: Domuz eti de helal. O topluluk domuz etini kendilerine helal saydı. Bir zaman sonra bir başka topluluğu çağırdı ve dedi ki: Diriltmek, yaratmak yüce Tanrı'dan başkasına kolay değil. Evet, dediler. Peki dedi, bu halde İsa'nın Tanrı olması gerek. Çünkü o kuş yarattı, ölüyü diriltti. Bir zaman sonra da halkı topladı, dün gece rüyada İsa'yı gördüm, senden razı oldum, dedi, elini yüzüme sürdü. Tanrı, onun elinin kutluluğu yüzünden gözümü açtı, aydınlattı. Bana size söylemem için birkaç söz ısmarladı. Bilginlerinizden büyüklerinizden bir topluluğu seçin, bana gönderin de onlara söyleyeyim. Onlar, bilginlerinden, ulularından üç kişiyi seçip gönderdiler. Teker teker benim yanıma gelin, dedi. Önce birisini çağırdı, ona, İsa bana dedi ki, dedi, neden onlar bana kul diyorlar? Siz de biliyorsun ki ben ölüyü dirilttim, kuş yarattım, anadan doğma körün gözünü açtım, bunları Tanrı'dan başkası yapamaz. Ben Tanrı'yım. Bana Tanrı demeniz gerek. O adam bundan böyle İsa'ya Tanrı demeyi kabul etti, yanından çıktı. Sonra öbürünü çağırdı. Ona dedi ki; İsa bana ümmetime söyle, dedi, ben öyle şeyler yaptım ki onları Tanrı'dan başkası yapamaz. Neden bana Tanrı kulu diyorsunuz. Tanrı'nın ortağım ben, benim hakkımda bu inancı beslemelisiniz. O adam da bu sözü kabul etti, dışarıya çıktı. Sonra üçüncüsünü çağırdı, dedi ki: İsa, ben dedi, Tanrı'nın oğluyum, siz de gördünüz, işittiniz, ben nasıl yarattım, nasıl ölüyü dirilttim, İncil'i böyle okumanız gerek. O da bu sözü kabul etti, yanından çıktı. Sonra Polos o gece kendini öldürdü. Bazıları da, İsa'nın sözlerini haber verdim ona gideceğim, dedi. Halkın gözleri önünde kendini öldürdü. Hıristiyanlar bu hali gördüler, ertesi günü üç kişinin yanına gittiler. Dediler ki: İsa Polos'a ne demiş, o size neler söyledi? Üçü de duyduğunu söyledi, sözleri birbirini tutmadı; aralarında ayrılık çıktı. Onlardan birinin adı Nastur'du, birinin Melka, öbürünün de Mâr Yakub idi.”³⁸

Ayrıca, Abdülbaki Gölpınarlı bu hikâyenin *Tefsîr-i Ebu'l-Fütûh-ı Râzî ve Kısâsü'l-Enbiyâ* adlı kitapta yer aldığını, Yahudi vezirin kulağını, elini, burnunu ve dudağını kestirmesi kısmının ise Pîrûz'un Hayâlât'ıyla savaşında da olduğunu ve Mevlânâ tarafından hikâyeye katıldığını belirtmektedir.³⁹

38 Bk. İsmail Güleç, “Mesnevî'de Geçen “Taassup Yüzünden Hıristiyanları Öldüren Yahudi Padişahın Hikâyesi”ndeki Vezir, Aziz Pavlus mudur?”, *Essays in Memory of Hazel E. Heughan*, Edinburgh 2007, s. 119; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî Şerhi*, 3. baskı, Ankara 2000, I, 166'dan naklen: Edward G. Brown, “A Parallel to the Story in the Mathnawi of Celeleddin Rumi of the Jewish King who Persecuted the Christians”, *Islamica*, Volumen Secundum, Fac. 1, Lipsiae in Adipus guae Asia Maior Appelian Tur, Alr. MCMXXVI, s.129-134.

39 Abdülbaki Gölpınarlı, *age*, s. 166.

3. Tefsirler

Mevlânâ'nın dönemine ait tefsir kaynaklarında da Hıristiyanlığın tahri-
finde birinci derecede rol oynayan kişinin Pavlus olduğunu belirten açık-
lamalar vardır. Burada, aynı zamanda bir müderris olan Mevlânâ'dan bir
nesil önce yaşamış olan Fahreddin Râzî'nin (v. 1209) *Mefâtihu'l-Ġayb* adlı
tefsirinde geçen rivayet aktarılabilir. Râzî, söz konusu rivayeti Vâhidî'den
(v. 1075)⁴⁰ naklettiğini belirtmektedir.⁴¹

“Hz. İsa'nın göğe kaldırılmasından sonra da Hz. İsa'ya tabi olanlar Hak üze-
re idiler. Derken Hıristiyanlar'la Yahudiler arasında bir savaş oldu. Yahudiler
arasında Pavlus denilen cesur birisi vardı. Bu, Hz. İsa'nın taraftarlarının bir
çoğunu öldürdü. Sonra da Yahudilere dönerek, 'Eğer Hak İsa ile ise biz kafir
olduk, varacağımız yer Cehennem'dir, eğer onlar Cennet'e biz Cehennem'e gi-
dersek mahvolduk gitti, dolayısıyla ben bir çare düşündüm, hile kurup onları
saptıracağım', dedi. Atımı eğreledi ve yaptığı işlerden zahiren pişmanmış gibi
göründü ve pişmanlığını belirtmek için başına topraklar atmaya başladı. 'Bana
gökten, sen Hıristiyan olmadığın müddetçe tevben kabul değil, diye ses geldi,
ben tevbe ettim' dedi. Bunun üzerine Hıristiyanlar onu kiliseye aldılar ve o
arada hiç çıkmadan bir yıl kalarak İncil'i öğrendi. Böylece Hıristiyanlar ona
inandılar ve onu sevdiler. O daha sonra Beyt-i Makdis'e gitti ve yerine Nestûr
isminde bir adamı bıraktı. Nestûr'a İsa, Meryem ve ilahın üç esas olduğunu
öğretti. Oradan da Rum diyarına gitti. Oradaki insanlara da lâhût ve nâsûtu
öğreterek 'İsa ne insandır, ne cisimdir, o bir ilahdır' dedi. Adı Yakub olan bir
adama da bunu öğretti. Sonra da **Melk** adlı birisini çağırdı ve ona, 'İlah zâil
olmaz, İsa da zâil olmadı, ölmedi', dedi. Sonra bu üç adamı birden davet ede-
rek 'Her biriniz benim halifemsiniz, herkes insanları kendi İncil'ine çağırın,
Hz. İsa'yı rüyamda gördüm, O benden razı idi, ben yarın kendimi Hz. İsa'nın
rızası için keseceğim' dedi ve mezbahaya giderek kendini öldürdü. Sonra bu üç
kişiden her biri insanları kendi görüş ve mezhebine davet etti’⁴²

III. Mesnevî Şârihlerine Göre 'Yahudi Vezir'in Kimliği

Mesnevî mütercim ve şârihleri, hikâyede anlatılan Yahudi vezirin kimliği
konusunda farklı tutumlara sahiptirler. Kimileri hiçbir yorumda bulun-

40 Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburî Vahidî (v. 1075), XI. yüzyılda yaşamış
önemli bir tefsir âlimidir. Rivayet tefsirleri arasında zikredilen *el-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*
adlı eseri meşhurdur. Kelâmî meselelerle fazla ilgilenmediği anlaşılan Vahidî, âyetleri dil ve
mefhum açısından açıklamıştır. Basit, Vasit ve Veciz adlı tefsirlerinin üçüne birden Havî
denilmektedir. Detaylı bilgi için bk. Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İstanbul 1991, s. 239.

41 Gölpinarlı'nın bir önceki paragrafta işaret ettiği "Ebu'l-Fütûh-ı Râzî" ile Fahreddin Râzî'nin
aynı kişi olup olmadığı ayrıca araştırılmalıdır.

42 Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-Ġayb (Tefsîr-i Kebîr)*, Kahire: el-Matbaatu'l-Behiyye, ts, XVI, 34;
trc. S.Yıldırım-L.Cebeci-S.Kılıç-S.Doğru, Ankara: Akçağ Yay., 1991, XI, 481.

mazken, kimileri bu kişinin Pavlus olduğunu açıkça belirtmektedir. Mesela; Mesnevî'nin ilk mütercim ve şârihlerinden olan Mûinî (v. 1436'dan sonra),⁴³ Abdülmecid-i Sivâsî (v. 1639),⁴⁴ Sarı Abdullah Efendi (v. 1661),⁴⁵ Ankaravî İsmail Efendi (v. 1631),⁴⁶ Şifâî Mehmed Dede (v. 1671)⁴⁷ ve Şeyh Murad-ı Buhârî (v. 1848),⁴⁸ Âbidin Paşa (v. 1848) vezirin kim olduğu konusunda yorum yapmayan mütercim ve şârihlerdir.⁴⁹

Ahmet Avni Konuk (v. 1938) ise; padişahın Yahudi kralı Herod'un oğullarından Celil ve "müzevir Yahudî vezir" in de onun vezirinin olması gerektiğini söylemektedir.⁵⁰ Son dönem Mesnevî şârihlerinden Kenan Rifâî (v. 1950) ise, vezirin kim olduğu konusunun üzerinde durmamış, sadece vezirin sahte mürşitlere benzediğini söyleyerek açıklamalarına geçmiştir.⁵¹ Tahirü'l-Mevlevî (v. 1651) bu hikâyenin uzunca bir bölümünü tercüme etmekle yetinmiş ve vezirin kim olduğu konusunda bir açıklama yapmamakla beraber,⁵² İncil ile ilgili verdiği bilgide İncillerin çokluğundan ve birbirleriyle çelişmesinden rahatsız olan Pavlus'un bu duruma müdahale ettiğini belirtmekle yetinmiştir.⁵³

Vezirin kimliği konusunda açıklama yapan şârihlerden ve mütercimlerden bazıları ise şunlardır: Şarih Mustafa Şemî Dede'dir (v. 1596'dan sonra). Şemî Dede şerhinde, vezirin isminin "Bûles" olduğunu belirtmekte ve Pavlus'un, Hıristiyanlar'ı çeşitli mezheplere ayırdığını belirtmektedir.⁵⁴ İsmail Hakkı Bursevî (v. 1725) de şerhinde vezirin ismini 'Bevles' olarak belirtmekte ve onun ateşe tapan aldatıcı biri olduğunu söyler.⁵⁵

Vezirin kimliği konusunda detaylı bilgi veren mütercim ve şârihlerden biri de Abdülbaki Gölpınarlı'dır (v. 1982). Ona göre bu hikâyenin kahrama-

43 Kemal Yavuz, *Mûinî'nin Mesnevî-i Murâdî'si II. cilt Metin*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1976, s. 137.

44 Abdülmecid Sivâsî, *Şerh-i Mesnevî*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyüddin Efendi 1651, 70^b.

45 Sarı Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî I*, İstanbul 1287, s.307.

46 İsmail Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1289, I, 108.

47 Şifâî Mehmed Dede, *Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Dârü'l-Mesnevî, 209, 22^b-23^a.

48 Şeyh Mehmed Buhârî, *Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, M. Arif-M. Murad 112/1, 32^a.

49 Abidin Paşa, *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif*, İstanbul 1305, s. 249.

50 Ahmet Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, haz. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, İstanbul 2004, I, 178.

51 Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, İstanbul 2000, s. 84.

52 Tahirü'l-Mevlevî Olgun, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul ts., s. 244.

53 *age*, s.250.

54 Musrafa Şemî Dede, *Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 334, v.30^a.

55 İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhü'l-Mesnevî*, İstanbul 1287, II, 23.

nı Polos (Pavlos)tur.⁵⁶ Gölpınarlı, İncil'i inceleyen Mevlânâ'nın bu hikâyeyi o kitaba göre yorumladığını ve tasarladığı şekliyle hikâyeyi aldığını belirtmektedir.⁵⁷

Sonuç

Erken dönem Hıristiyanlık tarihinde meydana gelen önemli olaylar, Hıristiyanlığın Hz. İsa'nın tebliğ ettiği dinden çok farklı bir mecrada gelişmesine neden olmuştur. Bu olayların en önemlilerinden biri şüphesiz Pavlus'un görüşlerinin etkisi ve Hıristiyanlar'ın ellerindeki çeşitli İnciller'in mevcudiyetidir. Bu konular, özellikle Hıristiyanlığı ele alan ve bu dine karşı reddiye tarzında Müslümanlar tarafından yazılmış olan kaynaklarda, kısas-ı enbiyâ türü eserlerde ve tefsirlerde işlenmektedir. Mevlânâ, *Mesnevî* adlı eserinin başlarında bu konuları Yahudi padişah ve veziri kıssası çerçevesinde ele almaktadır. Mevlânâ'nın söz konusu kısas çerçevesinde vermiş olduğu örnekler yakından incelendiğinde, onun kendi döneminde Müslüman müellifler tarafından Hıristiyanlığa dair yazılmış olan reddiyeleri, kısas-ı enbiyâ türü eserleri ve tefsir kaynaklarını okuduğu ve bunlardan haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Böylece Mevlânâ'nın, tasavvufî görüşlerini ifade etmek için diğer dinlerle ilgili, özellikle de Hıristiyanlıkla ilgili vermiş olduğu örneklerden kendi çağında yapılmış olan ilmî çalışmaları yakından takip ettiği ve onlardan istifade ettiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Atasagun, Galip, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Mesnevî'de Bahsedilen Dinler*, Konya 2001.
- Ceyhan, Semih, "Mesnevî", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 325-334.
- Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, el-Matbaatu'l-Behiyye, Kahire ts., trc. S.Yıldırım-L.Cebeci-S.Kılıç-S.Doğru, Ankara: Akçağ Yay., 1988-1995.
- Geisler, Norman L., *Baker Encyclopedia of Christian Apologetics*, Michigan 2002.
- Gerard, André-Marie, *Dictionnaire de la Bible*, Paris 1989.
- Güleç, İsmail, "Mesnevî'de Geçen "Taassup Yüzünden Hıristiyanları Öldüren Yahudi Padişahın Hikâyesi"ndeki Vezir, Aziz Pavlus mudur?", *Essays in Memory of Hazel E. Heughan*, Edinburgh 2007, s. 113-134.
- Gündüz, Şinasi, *Pavlus, Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara 2001.

56 Abdülbaki Gölpınarlı, *age*, s.166.

57 Abdülbaki Gölpınarlı, *age*, s.170. Şarihlerin Pavlus'un kimiliğini zikredip etmemeleri konusunda detaylı açıklamalar için ayrıca bk. İsmail Güleç, "Mesnevî'de Geçen "Taassup Yüzünden Hıristiyanları Öldüren Yahudi Padişahın Hikâyesi"ndeki Vezir, Aziz Pavlus mudur?", *Essays in Memory of Hazel E. Heughan*, Edinburgh 2007, s. 120-122.

- Harputlu İshak Efendi, *Cevâb Veremedi-Diyâ-ül-Kulûb*, İstanbul 1996.
- Işık, Hidayet, "Mevlânâ'nın Mesnevî'de Hıristiyanlığın Tahrifi ile İlgili Anlattığı Hikâyenin Sembolik Değeri", *Marife*, yıl:7, sayı:3, Konya 2007, s. 245- 260
- İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhü'l-Mesnevî*, haz. İsmail Güleç, İstanbul 2004.
- Kitabı Mukaddes-Eski ve Yeni Ahit*, İstanbul 1996.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, trc. ve şerh. Ahmed Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, İstanbul 2004, I, 177-187.
- Odelain, O. -R. Séguineau, *Concordance Thématique du Nouveau Testament*, Paris 1989.
- Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 441-448.
- Özemre, Ahmed Yüksel, *Din ve Misyonerlik*, İstanbul 2004.
- Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, I-II.
- Turgut, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İstanbul 1991.